

УДК 343.364.1

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПОРЯДКУ ОДЕРЖАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

SOME FEATURES OF THE QUALIFICATIONS OF CRIMES AGAINST OBTAINING EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Мельніченко М.І.,
аспірант

Національної академії прокуратури України

У статті висвітлюються окремі особливості кваліфікації злочинів проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні. Зокрема розмежування завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України) та завідомо неправдивого показання (ст. 384 КК України), завідомо неправдивого показання свідка чи потерпілого, якщо вони даються з метою виправдати винуватого у вчиненні злочину (ст. 384 КК України) та приховування злочину (ст. 396 КК України), примушування свідка, потерпілого, експерта до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять (ст. 386 КК України), та підбурюванням до давання завідомо неправдивих показань (ч. 4 ст. 27 – ст. 384 КК України); кваліфікація діянь у випадку, коли особа спочатку надає неправдиве повідомлення про вчинення злочину, а згодом їх підтверджує під час допиту, тобто надає завідомо неправдиві показання; визначення співвідношення експерта як особи, яка надає публічні послуги та суб'єкта злочинів, передбачених ст. ст. 384-386 КК України. Запропоновано правила кваліфікації у зазначених вище випадках.

Ключові слова: кваліфікація, розмежування, порядок одержання доказів, кримінальне провадження, завідомо неправдиве показання, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, підбурювання, приховування злочину, експерт.

В статье освещаются отдельные особенности квалификации преступлений против порядка получения доказательств в уголовном производстве. В частности разграничение заведомо ложного сообщения о совершении преступления (ст. 383 УК Украины) и заведомо ложного показания (ст. 384 УК Украины), заведомо ложного показания свидетеля или потерпевшего, если они даются с целью оправдать виновного в совершении преступления (ст. 384 УК Украины) и сокрытия преступления (ст. 396 УК Украины), принуждение свидетеля, потерпевшего, эксперта к даче заведомо ложных показаний или заключения путем угрозы убийством, насильем, уничтожением имущества этих лиц или их близких родственников или разглашение позорящих их сведений (ст. 386 УК Украины) и подстрекательством к даче заведомо ложных показаний (ч. 4 ст. 27 – ст. 384 УК Украины); квалификация деяний в случае, когда лицо сначала предоставляет ложное сообщение о совершении преступления, а впоследствии их подтверждает во время допроса, то есть предоставляет заведомо ложные показания; определение соотношения эксперта как лица, предоставляющего публичные услуги и субъекта преступлений, предусмотренных ст. ст. 384-386 УК Украины. Предложены правила квалификации в указанных выше случаях.

Ключевые слова: квалификация, разграничение, порядок получения доказательств, уголовное производство, заведомо ложное показание, заведомо ложное сообщение о совершении преступления, подстрекательство, сокрытие преступления, эксперт.

This article highlights some of the features of qualification of crimes against the acquisition of evidence in criminal proceedings. In particular, the distinction knowingly false report of a crime (Article 383 of the Criminal Code of Ukraine) and knowingly false testimony (Article 384 of the Criminal Code of Ukraine), knowingly false testimony of a witness or victim, if they are given with a view to justify guilty of a crime (Article 384 of the Criminal Code of Ukraine) and conceal the crime (Article 396 of the Criminal Code of Ukraine), coercion of a witness, victim or expert to giving false testimony or opinion by threats of murder, violence, destruction of property of these persons or their close relatives or disclosure of information that their disgrace (p. 386 of the Criminal Code of Ukraine) and incitement to giving false testimony (Part 4 of Art. 27 – Art. 384 of the Criminal Code of Ukraine); qualification acts when the person first gives false report of a crime, and then they confirmed during questioning, that gives false testimony ; determining the value of the expert as a person who provides public services and the subject of crimes stipulated in Articles 384-386 of the Criminal Code of Ukraine. Proposed rules for qualification in the above cases.

Key words: qualifications, differentiation, order to obtain evidence, criminal proceedings, knowingly false testimony, knowingly false report of a crime, incitement, concealment of a crime, expert.

Постановка проблеми. Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні є показання та висновок експерта. Як і будь-які інші докази, вони повинні бути належними та допустимими. Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів (ч. 1 ст. 85 КПК України). Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом (ч. 1 ст. 86 КПК України). Якщо докази були належними та допустимими, то це дає можливість встановити наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, а також прийняти відповідне процесуальне рішення. Визначений у КПК України порядок одержання доказів слугує досягненню мети кримінального провадження (ч. 1 ст. 2 КПК України).

Стан дослідження. У теорії кримінального права проблемі кримінально-правової характеристики злочинів проти порядку одержання доказів присвячували наукові праці М.І. Бажанов, О.О. Вакулик, Л.А. Дорош, А.В. Галахова, О.С. Горелик, І.В. Дворянсков, С.А. Денисов, О.О. Кваша, В.В. Кончаковська, Я.М. Кульберг, Л.В. Лобанова, В.І. Осадчий, О.Ю. Хлопцева, О.І. Чучаєв, Н.М. Ярмиш та інші. Однак відповідні дослідження не мали комплексного характеру та не висвітлювали проблеми особливостей кваліфікації цього виду злочинів проти правосуддя.

Метою статті є визначення окремих особливостей кваліфікації злочинів проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зауважимо, що до цього виду злочинів проти правосуддя, на нашу думку, належать наступні: примушування давати показання (ст. 373 КК України), завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта, а також неправильний переклад під час провадження досудового розслідування або в суді (ст. 384 КК України), відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування (ст. 385 КК України) та перешкоджання з'явленню свідка, по-

терпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України) [1, с. 107-112].

Питання кримінально-правової кваліфікації привертало та привертає увагу багатьох вчених-криміналістів як України, так і зарубіжних країн. Найбільший внесок в їх розроблення зробили такі науковці, як П.П. Андрушко, В.М. Кудрявцев, В.О. Навроцький, Б.А.Куринов, Л.Д. Гаухман, Ф.Г.Бурчак, С.А. Тарарухін, М.Й. Коржанський та інші. Кожен з них пропонував свої визначення поняття «кваліфікація злочинів», однак, на нашу думку, найповнішу та найточніше дефініцію запропонував В.О. Навроцький. На його думку, «кваліфікація злочинів – це результат кримінально-правової оцінки діяння органами дізнання, прокуратури і суду попереднього розслідування, внаслідок чого констатовано, що скоєне є злочином, визначено норма(и) кримінального закону, яка(і) передбачає(ють) відповідальність за скоєне, встановлено відповідність між юридично-значущими ознаками посягання й ознаками злочину, передбаченими законом, та процесуально закріпленій висновок про наявність такої відповідності» [2, с. 56].

У правозастосовній практиці виникає низка питань, пов'язаних з розмежуванням завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України) та завідомо неправдивого показання (ст. 384 КК України). Зауважимо, що проблема з розмежуванням буде в тому випадку, коли йдеться про завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого під час провадження досудового розслідування або в суді.

Насамперед ці злочини відрізняються тим, що основним безпосереднім об'єктом завідомо неправдивого показання є порядок одержання доказів у кримінальному провадженні, в той час як завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину – порядок притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винуватих у вчиненні злочину. Водночас спірною вважаємо точку зору авторів одного з навчальних посібників, які відносять злочин, передбачений ст. 383 КК України, до тих, що посягають на відносини, які забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі [3, с. 71-74].

Наведені вище злочини розмежовуються за суспільно небезпечним діянням. У ст. 383 КК України це завідомо неправдиве повідомлення про вчинен-

ня злочину, а у ст. 384 КК України – завідомо неправдиве показання. Згідно з ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (*далі – ЄРДР*) та розпочати розслідування. Заяви та повідомлення будь-яких осіб є джерелом інформації про вчинення кримінальних правопорушень. Заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб про вчинення кримінального правопорушення та іншої події можуть бути усними або письмовими. Усні заяви про вчинення кримінального правопорушення заносяться до протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується, який підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву. Особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення, під підпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачену ст. 383 КК України, крім випадків надходження заяви або повідомлення поштою чи іншим видом зв'язку (п. 2.5 Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події) [4]. Отже, заяви та повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень слугують приводом для внесення відомостей про нього до ЄРДР, а отже, для початку досудового розслідування. Завідомо неправдиве показання надається в усній або письмовій формі вже під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ч. 2 ст. 95 КПК України). Тобто завідомо неправдиве показання дається вже після початку досудового розслідування. Суспільно небезпечні діяння, передбачені ст. ст. 383 та 384 КК України, на нашу думку, можуть бути вчинені лише у формі дії – активної поведінки. Тому не можемо погодитися з В.М. Колесником, який вважає, що завідомо неправдиві показання можуть бути вчинені і шляхом бездіяльності (наприклад, замовчування про обставини, які мають істотне значення для встановлення винуватості особи) [5, с. 158].

На нашу думку, розмежування цих складів злочинів можливе й за змістом завідомо неправдивої інформації. Так, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину не може містити інформацію виправдувального характеру. У той час як завідомо неправдиве показання може містити інформацію як обвинувального, так і виправдувального змісту (у тому числі «пом'якшення» участі винуватого).

Злочини, передбачені ст. ст. 383 та 384 КК України відрізняються ще й суб'єктом злочину, адресатом надання відповідної завідомо неправдивої інформа-

ції. Щодо завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину, то ним, як зазначалося вище, може бути будь-яка особа. А щодо завідомо неправдивого показання, то коло таких осіб зафіксовано в ч. 1 ст. 384 КК України: свідок чи потерпілий.

Звернемо увагу ще на один аспект кваліфікації за ст. 384 КК України. Так, в окремих випадках можна стикнутися з ситуацією, коли особа спочатку вчиняє завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України), а згодом під час допиту як свідка, так і потерпілого продовжує наполягати на відповідній завідомо неправдивій інформації (надає завідомо неправдиві показання) (ст. 384 КК України). З приводу кваліфікації таких діянь і в теорії кримінального права, і у правозастосовній практиці існує дві точки зору. Так, Ш.С. Рашковська вважає, що завідомо неправдиве показання в цих випадках стосується тих же фактів, що й завідомо неправдивий донос, і є логічним продовженням тих же дій [6, с. 36] (коментар давався щодо російського кримінального законодавства України). Цю точку зору підтримав В.М. Колесник [5, с. 159]. Інша позиція полягає в тому, що в таких випадках діяння винуватої особи потрібно кваліфікувати за сукупністю ст. ст. 383 та 384 КК України. Її підтримали і практичні працівники. За результатами проведеного анкетування серед працівників міліції та прокуратури 56% опитаних вказали, що діяння особи потрібно кваліфікувати за сукупністю. Вважаємо, що саме ця точка зору більш правильна, тому що склад завідомо неправого повідомлення про вчинення злочину – формальний. А тому він вважається закінченим з моменту, коли особа надала завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину. Всі інші дії такої особи після цього моменту підлягають самостійній кримінально-правовій кваліфікації. Тобто має місце сукупність злочинів (ст. 33 КК України).

Завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого, якщо вони даються з метою виправдати винуватого у вчиненні злочину, межують з приховуванням злочину (ст. 396 КК України). У зв'язку з цим у судовій практиці мали місце випадки притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які надали завідомо неправдиві показання, в тому числі і у випадку, коли вони обмовляли себе, тим самим сприяючи приховуванню від правосуддя тих осіб, які вчинили злочин, не за ст. 384 КК України, а за ст. 396 КК України. Така позиція має й теоретичне підґрунтя. Так, А.Н. Трайнін стверджував, що в тих випадках, коли неправдиве показання ставить своїм завданням добитися виправдання винуватого, воно є одним із засобів приховання злочинця від правосуддя [7, с. 140]. Не можемо погодитися з таким варіантом кваліфікації. Адже, на нашу думку, приховування злочину має іншу правову природу. Воно передбачає, з нашої точки зору, фізичні дії суб'єкта злочину, спрямовані на переховування злочинця, знярядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Вод-

ночас у випадку, коли суб'єкт злочину заздалегідь обіцяє дати неправдиві показання з тим, щоб приховати вчинення злочину іншою особою, його дії, на нашу думку, слід кваліфікувати не за ст. 384 КК України, а як співучасть у формі пособництва за ч. 5 ст. 27 КК України та статтею Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за злочин, який таким чином приховується. Така кваліфікація базується на теоретичних основах кримінальної відповідальності за співучасть у злочині. Адже заздалегідь дана обіцянка приховати злочин шляхом надання завідомо неправдивих показань перебуває у причинному зв'язку з діями виконавця злочину, що є необхідною умовою настання кримінальної відповідальності за співучасть у злочині.

У теорії кримінального права, а також у правозастосовній практиці виникає питання щодо розмежування примушування свідка, потерпілого, експерта до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять (ст. 386 КК України) та підбурювання до давання завідомо неправдивих показань (ч. 4 ст. 27 – ст. 384 КК України).

Розмежувати відповідні злочини, на нашу думку, потрібно за об'єктивною стороною. Так, способами підбурювання можуть бути умовляння, підкуп, погроза, примус тощо. У той час як суспільно небезпечне діяння у ст. 386 КК України конкретизоване. Ним може бути лише примушування, вчинене способами погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять. Окрім того, підбурювання до давання завідомо неправдивих показань має місце лише в тому випадку, якщо особа, яку схиляють до цього, усвідомлює невідповідність дійсності цих показань. Під час вчинення примушування така обставина не обов'язкова. Нарешті, примушування до давання неправдивих показань має місце в тому випадку, коли питання про співучасть у злочині взагалі виключається. Зокрема, у випадку схиляння (певним способом) до ухилення від давання показань, оскільки за КК України ухилення від давання показань не визнається злочином. Тому, на нашу думку, примушування до давання показань є спеціальним видом підбурювання до давання завідомо неправдивих показань. Як зауважував А.С. Горелік, виокремлення конкретних способів дій співучасників у самостійні складі в окремих статтях Особливої частини не скасовує загальної підстави їх відповідальності. Інший погляд призведе до заперечення обов'язковості положень норм Загальної частини для всіх норм Особливої частини і тим самим зруйнує єдність кримінально-правового регулювання [8, с. 31-32].

Є ще одне питання, на якому варто зупинитися, та яке викликає труднощі серед практичних працівників у процесі кваліфікації злочинів проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні. Суб'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 384 та 385

КК України може бути експерт. Водночас до осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг як суб'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг є особа, яка надає послуги експерта. Так, у ст. 365-2 передбачена кримінальна відповідальність за зловживання цієї особи своїми повноваженнями. У ст. 384 КК України – за завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження досудового розслідування, а у ст. 385 КК України – за відмову експерта без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування. У ч. 1 ст. 368-4 КК України встановлено відповідальність за пропозиція експерту надати йому/ їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення експертом, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи. Таке ж питання може виникнути і з приводу кваліфікації діянь перекладача, оскільки він може бути визнаний таким, що здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. А у ст. 386 КК України – за підкуп експерта. На нашу думку, в таких випадках має місце конкуренція загальної та спеціальної норм, оскільки у ст. ст. 365-2 та 368-4 КК України передбачена відповідальність за суспільно небезпечні діяння експерта в цілому, а у ст. ст. 384-386 КК України встановлені спеціальні ознаки складів злочинів, які характеризують потерпілого, суб'єкта злочину, а також обстановку вчинення суспільно небезпечних діянь. А тому, на нашу думку, діяння винуватих потрібно кваліфікувати за ст. ст. 384-386 КК України.

Висновки. Отже, ми зупинилися на окремих особливостях кваліфікації злочинів проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні, зокрема, на розмежуванні завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України) та завідомо неправдивого показання (ст. 384 КК України), завідомо неправдивого показання свідка чи потерпілого, якщо вони даються з метою виправдати винуватого у вчиненні злочину (ст. 384 КК України) та приховування злочину (ст. 396 КК України), примушування свідка, потерпілого, експерта до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять (ст. 386 КК України) та підбурюванням до давання завідомо неправдивих показань (ч. 4 ст. 27 – ст. 384 КК України); на кваліфікації діянь у випадку, коли особа спочатку надає неправдиве повідомлення про вчинення злочину, а згодом їх підтверджує під час допиту, тобто надає завідомо неправдиві показання; на визначення співвідношення експерта як особи, яка надає публічні послуги та суб'єкта злочинів, передбачених ст. ст. 384-386 КК України. Запропоновано правила кваліфікації у зазначених вище випадках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельніченко М. І. Поняття та види злочинів проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні / М. І. Мельніченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4 (32). – С. 107–112.
2. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : [навч. посібник] / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
3. Злочини проти правосуддя : [навч. посіб] / [за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна]. – Х. : Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2011. – 160 с.
4. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затв. наказом МВС України від 19 листопада 2012 року № 1050 // Офіційний вісник України. – 2012 – 2013. – № 1. – Ст. 30.
5. Колесник В. М. Преступные посягательства на отношения, обеспечивающие получение достоверных доказательств и истинных выводов по делу : дисс ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. М. Колесник. – Ростов-на-Дону, 2002. – 253 с.
6. Рашковская Ш. С. Преступления против правосудия : [Учебное пособие] / Ш. С. Рашковская. – М. : Изд-во ВЮЗИ, 1978. – 104 с.
7. Трайнин А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. – М. : Юриздат, 1941. – 354 с.
8. Горелик А. С. Конкуренция уголовно-правовых норм : Учебное пособие / А. С. Горелик. – Красноярск : Изд-во Красноярск. гос. ун-та, 1996. – 67 с.